

A.2 Bylae 1

[Vgl SDR-verslag pt. 2.1.3]

GEREFORMEERDE VERSET

1. INLEIDING

1.1 FOKUS VAN DIE TAAKSPAN

Die taakspan se werk en fokus is bepaal deur die omvangrykheid van die opdrag: vier sinodes het elke keer die opdrag uitgebrei sonder om die opdrag oor riglyne vir die praktyk te hanteer. Die taakspan se fokus was om 'n werkbare verslag te gee, nie 'n volledige of finale verslag nie; om ons binne ons eie Suider-Afrikaanse konteks te verantwoord en nie uit ander wêreldkontekste nie; om teologies duidelik maar sonder tegniese vaktaal te werk; om vanuit ons eie kerkgeskiedenis perspektief te kry en nie uit dié van ander kerklike gemeenskappe nie; en met begrip dat ons in hierdie saak steeds in 'n voortgaande ontwikkeling is soos blyk uit die verskil in die NG Kerk se besluite oor verset van 1915 "dat mens om het gewetens wil zich tegen de wettige overheid niet verzetten mag, anders dan om zeer gewichtige en gegronde redenen", en 1986 "As allerlaaste moontlikheid van verset teen onreg (dws nadat alle ander moontlikhede volhardend en by herhaling misluk het) kan geweldlose verset en burgerlike ongehoorsaamheid uit die oogpunt van die etiek ten minste teoreties nie as onaanvaarbaar verwerp word nie."

1.2 VOORBEELD AS HULPMIDDEL

Graag gee ons aan die vergadering 'n voorbeeld as hulpmiddel om die verslag mee voor te berei. 'n Pa en ma moet hulle kinders versorg en beskerm teen geweld. Kinders moet hulle gesag aanvaar en hulle opdragte gehoorsaam. Dit is hoe 'n gesin moet wees. As een van die ouers egter die kinders begin geweld aandoen en mishandel, dan moet die ander eggenoot nie net hierdie geweld en mishandeling aanspreek nie, maar ook aktief teenstaan. Ook die kinders moet begelei word om hulle nie aan hierdie mishandeling te onderwerp nie, terwyl hulle tog nog gehoorsaam moet bly. Sou die eggenoot kies om nie die geweld aan te spreek of teen te staan nie, dan het hy/sy 'n medeafhanklike van gesinsgeweld geword. Om net salf aan wonde te sit, drukkies van vertroosting te gee, om net woorde van bemoediging te spreek, maar nie as eggenoot die geweldenaar self teen te gaan nie – is om 'n vennoot in die dis funksionele gesin te word. Hierdie tipe vertroosting sal die kinders wettelose kinders en gewelddadige volwassenes maak. Gereformeerde verset is die keuse wat die kerk maak om nie 'n afhanklike vennoot te word van 'n owerheid wat sy burgers onderdruk nie.

1.3 DEFINISIE

As basis vir die bespreking dien die volgende omskrywing van Gereformeerde verset: *Gereformeerde Verset is Christelik-eties verantwoordbare, nie-gewelddadige optrede teenoor magsinstellings/ politieke instellings wat verder gaan as blote beswaar of protes, en ook onttrekking van samewerking, ingrype, weerstand en ongehoorsaamheid kan insluit met die oogmerk om hierdie magsinstellings/ politieke instellings te oorreed om hulle verantwoordelikheid na te kom, of om op te hou met onregverdige/ verkeerde/ onderdrukkende optrede, of om die instelling sy mag te ontnem sodat hy vervang kan word. Gereformeerde Verset is om te stry vir die koms van die koninkryk van God in die praktyk van die lewe. Dit omvat die politiese, ekonomiese, sosiale en godsdienstige lewe. Dit soek die heil van alle mense en nie net sekere belangegroep nie.*

1.4 DIE OPDRAG VAN DIE SINODE AAN DIE TAAKSPAN

Die taakspan het uit die opdragte wat van 1999 tot 2003 elke keer herhaal is die volgende hoofpunte as 'n raamwerk vir die opdrag van die sinode aanvaar: Die verslag moet fokus op *die praktyk* van Gereformeerde verset. (1999); die verslag moet *riglyne gee vir die praktyk* van Gereformeerde verset (1997); die verslag moet *die verhouding kerk en owerheid* aan die orde stel (1997). Die verslag moet fokus op die onregmatige handeling, die gebrekkige en *wanfunksionering van die owerheid* (1997, 2001) Die verslag moet lidmate van *riglyne bedien vir die situasies* waarin hulle leef (2001). Die verslag moet die omvang van *die saak van verset in Zimbabwe* aanspreek. (2003)

2. DIE WERKSAAMHEDE VAN DIE TAAKSPAN

Die huidige taakspan se werksaamheid strek van 2006 tot 2008. Drie verslae is aan die SDR vir bespreking deurgegee, daar was 'n ontmoeting met Solidariteit en vyf vergaderinge is gehou waarin die saak voorberei is. Die jongste literatuur oor hierdie saak is byeen te bring en die verslag is daaruit saamgestel.

3. DIE SAAK VAN VERSET

Die saak wat in verset aan die orde gestel word, is die *oorheersing* van landsburgers deur openbare gesagsinstansies soos die regering. Dit onderskei die opdrag aan die taakspan van sake soos misdad, geweld en uitbuiting, alhoewel daar 'n direkte samehang is tussen die wil tot verset en hierdie genoemde sake.

4. DIE WERKLIKHEID VAN VERSET IN DIE GEMEENSAP

Ons lidmate is reeds besig met verset in die gemeenskap. Dit is 'n daaglikse gegewe en die omvang daarvan neem steeds toe. Die kerk kan nie hierdie gegewe ontken nie. Die kerk is ook nie die eerste of enigste openbare instansie wat hierdie saak aanspreek nie. Dit is reeds 'n openbare saak. Die omvang daarvan blyk uit verskeie versetaksies waaraan ons lidmate reeds deelneem:

(1) *In aktiewe verset*: Die weerhouding van munisipale belasting en die skep van eie munisipale dienste; die instel van veiligheidsgebiede binne stede wat afgesper word teen die wetgewing of muratorium van munisipaliteite (Lynnwood Manor Estate); die openbare soendemostrasies van jongmense in Northgate teen die wet op seksuele oortreding; die omvangryke protes en dreiging tot verset in die nuwe beoogde skole-ee; die verwydering van of toeverf van naamborde met nuwe plekname; die ignorering van nuwe openbare plekname en voortgesette gebruik van vorige plekname; die beskadiging van openbare eiendom; die versper van paaie of verkeersvertraging; die aanbring van "groenligte" met plaasbeveiligingswagte; die weiering van amptenare op plase wat nie Afrikaans kan praat nie, die weiering om TV lisensies te betaal (Zimbabwe), om enkeles te noem.

(2) *In passiewe verset*: Emigrasie; die verskuiwing van besighede of plase na ander state; die onttrekking uit die openbare lewe en - ampte; onderprestering weens geen bevordering; die weiering om af-dankings te aanvaar en betaalde amptenare te bly sonder pligte; die onttrekking van kinders uit skole as openbare instelling; die weiering om jou huis of plaas te verlaat vir eisers of besetters; die weiering om jou besigheid met voorgeskrewe vennote te deel en dit eerder te ontbind.

5. DIE BEHOEFTE AAN VERSET MET 'n CHRISTELIKE EN GEREFORMEERDE KARAKTER

Die behoefte wat aangespreek moet word, is om lidmate te begelei in die karakter van spesifiek dit wat ons Gereformeerde verset noem. Dit is verset uit ons geloof in en diens aan Jesus Christus ons Here. Dit moet ons onderskei van ander tipes verset wat reeds deel is van die burgerlike samelewing in Suid - en Suidelike Afrika op verskeie ander wyses.

(1) *Rewolusionêre verset*. Die Suid Afrikaanse gemeenskap se karakter is bepalend deur die rewolusionêre verset van die sestiger tot negentiger jare gevorm. Mense is opgeroep om deur gewelddadige verset die regering van die dag omver te werp. Hierdie tipe verset het nie opgehou na die regeringsverandering van 1994 nie. Dit het deel van die karakter van die burgerlike gemeenskap gebly. Die huidige opwellings van gewelddadige verset in bv. die skole-, universiteits- en kollegeonrus, of in provinsiale grenswysigingsonrus, is 'n voortsetting van die kultuur van rewolusionêre verset uit die anti-apartheidsbewegings. Ander voorbeelde is: openbare paaie wat afgesper word, amptenare wat doodgemaak word, mense wat met geweld van hulle werk weggehou word, onwettige stakings wat gehou word, openbare eiendom wat beskadig word, kampusse wat verniel word en mense wat aangerand en geintimideer word.

(2) *Verset binne die menseregte kultuur*. Met die skep van 'n nuwe grondwetlike bedeling in 1994 wat op menseregte gebaseer is, is die karakter van die burgerlike gemeenskap wesenlik verander. Die wêreldwye menseregte kultuur is nie soseer aan Christelike geloofsoortuigings of waardes verbind nie, maar eerder aan 'n sekulêre mens- en godsbeskouing wat godsdienstig "neutraal" is. Verset word binne hierdie menseregtekultuur wetenskaplik verantwoord en openbaar beoefen as 'n inherente menseregte sonder enige Christelike verantwoording. Baie van hierdie verset-aksies wat binne die moraliteit van 'n menseregtekultuur geregverdig is, is optredes teenstrydig met die naasteliefde waartoe Christene verbind is volgens die wet van God. Teenoor baie van die geregverdigde "menseregte" aksies sal Christene 'n eie handelswyse moet vind.

Die taakspan het 'n voorbeeld vertaal om die omvang van verset as deel van die menseregtekultuur toe te lig. Sien bylaag (Gene Sharp)

(3) *Verset as regeringswyse: anargisme*. In die Christelike geloof is verset bedoel as optrede van onderdane teenoor die owerheid. In Zimbabwe kry ons egter nou die verskynsel van anargisme. Hier word alles wat gewoonlik met die verset van onderdane teen die owerheid geassosieer word, 'n regeringswyses deur die owerheid. Dit is die owerheid wat die besetting van plase en die vernietiging van openbare eiendom reël; dit is die owerheid wat die wette van die land ter syde stel en eiemagtig hulle teen hulle eie wette verhef; dit is die owerheid wat moord, plunder, verkragting en aanranding reël as plig teenoor die owerheid; dit is die owerheid wat verkiesings ondermyn en steel met geweld en bedrog. Die kultuur van rewolusionêre verset teen die owerheid het in Zimbabwe die regeringswyse van die owerheid geword.

Christene kan hulle nooit verbind tot rewolusionêre verset of anargisme nie. Die NG Kerk het dit in al die versetsituasies van sy geskiedenis verwerp op grond van Rom 13:1-7 en die NGB artikel 36. Dit bly egter die werklikheid van die Suid Afrikaanse konteks waarteenoor ons ons eie optrede moet verantwoord. Christene kan hulle ook nie aan die selfgeregverdigde beledigings, minagting van amptenare en mensgerigte fokus van baie van die menseregte verset-aksies verbind nie, omdat hulle uit liefde strewe na reg en geregtigheid. *Daarom is daar 'n werklike en dringende behoefte dat die kerk hierdie werklikheid sal aanspreek en binne die konteks van die Suider Afrikaanse gemeenskap leiding sal gee aan lidmate oor die eiesoortige wyse waarop Christene kan en moet verset.*

6. VERSET BINNE ZIMBABWE

Die taakspan moet verset in Zimbabwe aanspreek. Hiervoor is 'n kort skets van die situasie in Zimbabwe nodig. Martin Meredith se nuuste boek, "Mugabe", word gereiklikheidshalwe as voorbeeld gebruik. Hierin stel hy die kern van die Zimbabwe situasie as volg: "In a Radio broadcast from Mozambique in 1976 during the Rhodesian war, Mugabe summed up his view of electoral democracy: *"Our votes must go together with our guns. After all, any vote have been the product of the gun. The gun which produces the vote should remain its security officer – its guarantor. The people's votes and the people's guns are always inseparable twins."*¹ Mugabe held fast to his creed. Whatever his regime faced, he has always been prepared to overcome it by resorting to the gun. So proud was he of his record that in 2000 he boasted about having "a degree in violence". His ministers followed suit. *"The area of violence is an area where Zanu-PF has a long and successful history,"* Nathan Shamuyarira, one of Mugabe's closest colleagues, declared."²

Die geweld en terreur wat gebruik is in die vryheidsstryd teen die vorige regering in Zimbabwe, het gou die regeringswyse van die nuwe regering van 1980 geword. In 1982 verklaar die regering die "Gukurahundi" teen die Ndebele en Kalanga gemeenskappe. Met 'n spesiale soldatemag opgelei deur Noord-Korea, die Vyfde Brigade, wat buite die toesig en beheer van die nasionale mag geskep is, is hierdie gemeenskap aan massamoord en brutale terreur van vier jaar onderwerp waarin meer as 10,000 gesterf het. Dit terwyl hulle alle toegang tot beskerming deur die polisie, nasionale weermag, die openbare media en die howe ontnem was.

In 1987 verkry Mugabe die mag as hoof van die staat, die regering en die weermag in een amp met die mag om die parlement te ontbind, krygswet uit te roep en onbepaald verkies te word. Hy word ook die hoof van die politburo van die party waarvan hy al die lede self mag aanstel. Hierdeur is 'n mag geskep wat effektief geen aanspreeklikheid teenoor die parlement of die gemeenskap het nie. Hierdie mag het 'n nuwe elite groep gevorm wat hulle self uit die staatsfondse verryk het. Hulle het ook die "War Victims Compensation Fund" met valse eise en bedrog gedreineer – volgens die hoofregter George Smith 450 miljoen dollar.

Die selfverryking van hierdie elite groep het die staatsbates gedreineer - Zesa, die elektrisiteitsvoorsieningsraad, is in 1999 tegnies bankrot verklaar; Noczim, die olieinvoerreguleerder, kon in 1999 nie meer olie voorsien nie omdat amptenare 1,5 biljoen dollar verduister het en skuld van 9 biljoen laat oploop het. Munisipale en openbare dienste het ook so verval dat die lewensverwagting van 1980 tot 1990 van 52 na 41 geval het; die waarde van lone met 22% gedaal het en werkloosheid tot 50% gestyg het. Uit hierdie verval het die MDC as weerstandsbeweging opgestaan met die eis van aanspreeklikheid en deursigtigheid.

In hierdie selfde tyd het die parlement in Augustus 1999 troepe na die Kongo gestuur (11,000 in totaal), wat die land een miljoen Amerikaanse dollar per dag gekos het. Die magselite is vergoed met konsessies en voorkeur behandeling in die diamante, kobalt, koper en houtrykdomme van die Kongo en offisiere is aangemoedig om hulle self ekonomies te bevoordeel.

Die regering se reaksie op die toenemende weerstand en protes was om 'n nuwe konstitusie op te stel wat hulle magte sou verskans. In 'n referendum in 2000 moes die gemeenskap hierdie konstitusie goedkeur – maar onder die leiding van die MDC het die Zimbabwe burgers dit met 55% verwerp. Dit was die direkte aanleiding tot die plaasbesettings in 2000 en ook die sogenaamde derde Chimurenga (vryheidsoorlog). Die regering het werkloos georganiseer, met polisie- en weermagvoertuie vervoer en plase beset. Die boere is aangerand, gedreig, geskiet, doodgemaak (David Stevens, Martin Olds), hulle eiendom is gesteel, huise is afgebrand en diere is vermink. Omdat die hooggeregshof die besettings

¹ Meredith, M. Mugabe, p.241

² Meredith, M. Mugabe, p. 241

onwettig verklaar het, het die aanvalle op die regsstelsel begin en is die hoofregter Gubbay en ander regters met geweld uit hulle poste gedwing en is die regsbank gevul met ondersteuners van die regering.

Die ondersteuning van die stedelike Zimbabwiërs vir die MCD is in 2005 beantwoord met die Murambatsvina veldtog. Met polisiegeweld en met stootskrapers is groot dele van minder-gegoede woongebiede en markte met die grond gelyk gemaak. Selfstandige handelaars van Masvingo tot Kariba se handewerk is vernietig en hulle huise afgebreek of verbrand. Die VN verslag van Anna Tibaijuka het berig dat 700,000 mense hulle huise of bron van inkomste verloor het, 100,000 huise en 32,000 besighede is vernietig. Die wettig verkose munisipaliteit van Harare is ontbind en 'n politieke komitee van die regering bestuur Harare.

Hierdie anargisme is oor jare met verset uit die gemeenskap beantwoord: deur kritiek en openbare verklarings van die ZCC (raad van kerke); deur die predikanteforum: Heads of Denominations; deur die volgehoue optogte van die vroue-organisasie, WOZA; deur die mobilisasie aksie van Zvakwana/Sokwanele en die oprigting van 'n buitelandse radiostasie "Shortwave Radio Africa".

Die vraag oor verset in Zimbabwe moet binne hierdie anargisme gestel word: 'n regering wat met die magte van die owerheid die gemeenskap onderwerp aan moord, aanranding, verkragting, diefstal, naamskending, die omverwerping van gesag en bedrog.

7. DIE NG KERK BINNE 'n GEMEENSAP VAN PROTES EN VERSET

Protes en verset teen onderdrukking is deel van ons gemeenskaps- en kerkgeskiedenis. Dit is 'n totale wanpersepsie dat verset kommunisties, iets nuuts, 'n rassitiese reaksie op die nuwe grondwetlike bedeling of kerkvreemd is.

7.1 PROTES EN VERSET TEEN OORHEERSING DEUR 'N KOLONIALE MAATSKAPPY EN KORRUPTIE

Die geskiedenis van ons lidmate begin as burgers van 'n koloniale maatskappy, die VOIK onder die bestuur van 'n finansiële direksie: die Here XVII. Hierdie koloniale maatskappy was ingestel op handel en het die Kaap net as 'n handelspos gesien. Inwoners van die Kaap het 'n minderwaardige burgerskap gehad. Hulle moes trou sweer aan die handelsmaatskappy en sy direksie. Die amptenare het hulle posisie misbruik om 'n monopolie op handel te verkry en om vryhandel te onderdruk. Hierdie oorheersing het die eerste twee protesbewegings uit ons eie gemeenskap tot gevolg gehad. Die eerste onder leiding van Adam Tas, Henning Hüsing en Jacob van der Heyde was gemik teen die amptenare-korrupsie onder Willem Adriaan van der Stel. Die tweede versetbeweging was die stryd van die Kaapse Patriotte tussen 1778 en 1787. Dit was 'n burgerregte stryd teen die amptenare van die VOIK. Deel van die weerstand was geheime vergaderings en afvaardigings na Europa teen die bevel van die goewerneur. Die doel was die vestiging van burgerregte en verteenwoordiging in rade.

Omdat die NG Kerk nog nie 'n eie sinode- of ringsverband gehad het nie, is hierdie protes elke keer deurgegee aan die Klassis van Amsterdam. Die eerste keer wat die gekombineerde kerkvergadering aan die Kaap 'n sinode in Nederland direk genader het, is hierdie vergadering deur die Politieke Raad van die Kaap ontbind. "*Hierdie doelbewuste optrede van sy plaaslike owerheid was daarop gemik om die kerk in 'n staat van onderhorigheid te hou en afhanklik van die regering te maak.*"³ Enige moontlike kerklike verset is daardeur gewoon net onderdruk.

7.2 PROTES EN VERSET TEEN DIE OORHEERSING VAN 'N KOLONIALE IMPERIALE MAG

Na die Britse oornome in 1806 is ons lidmate onderwerp aan goewerneurs wat 'n doelbewuste beleid van verengelsing nagestrew het. Die hele openbare lewe is verengels: die taal in die staatsdiens (1824); die enigste taal in howe (1828) en die enigste taal in die parlement (1854). Ook die NG kerk is onderwerp aan verengelsing deur die invoer van Skotse leraars deur die owerheid. Hierdie oorheersing het gelei tot die grootse passiewe versetbeweging in die Afrikaanse gemeenskap – die Groot Trek Die NG Kerk het hom aanvanklik met die passiewe verset van die Groot Trek misgis.

Die amptelike reaksie van die sinode van 1837 is verwoord in die herderlike skrywe aan gemeentes: die trekkers word opgeroep om hulle aan die Kaapse owerheid te onderwerp omdat dit 'n instelling van God is; die Kaapse regering word geregverdig daarin dat hulle nie net aan die wil en belange van die trekkers kan dink nie, maar volgens die wêreldpolitiek van die dag moet regeer; die trekkers moet hulle aan die wette waarmee hulle nie saamstem onderwerp want die is die wyse waarop Jesus Christus hulle regeer;

³ Van der Walt, PB Nederduitse Gereformeerde Kerk 1652 – 1824, p.38.

die trek word afgekeur omdat lidmate nie kan wys dat dit 'n noodsaaklikheid binne God se voorsienigheid is nie; dit wat die trekkers as onderdrukking sien sal dien tot hulle saligheid.⁴

Die ring van Graaff Reinet het nie meer die nagmaal of die doop aan lidmate wat op die trek gegaan het bedien nie. Predikante wat die lidmate besoek het, is verbied om die doop en nagmaal aan hulle te bedien. "Die uitdruklike voorbehoud van die ringsvergadering het dus die bediening van die sakramente aan die Voortrekkers uitgesluit – 'n sydelingse toepassing van sensuur op lidmate wat geen oortreding begaan het nie! Die vernaamste rede vir die besluit skyn te wees dat die Ring die heersende beskouing van die tyd toegedaan was dat die uitgeweekenes in 'n staat van opstand teen die wettige owerheid verkeer het."⁵

Hierdie misgissing van die NG Kerk oor die aard en gevolge van hierdie verset was een van die hoof oorsake van die stigting van die Gereformeerde Kerk en die Hervormde Kerk.

7.3 DIE REBELLIE VAN 1914-1915: VERSET TEEN DEELNAME AAN 'N INTERNASIONALE OORLOG

Die openlike verset teen die regering se besluit om Duits-Suidwes te beset tydens die Eerste Wêreldoorlog het die gemeenskap en NG Kerk verdeel. Ses NG predikante was as ondersteuners van die Rebelle in die gevangenis. Die eerste minister het openlik die NG Kerk gebruik om teen die rebelle standpunt in te neem. Elf Kaapse predikante het 'n "*Ope brief*" uitgereik wat die Rebelle veroordeel het. "Dat genl. Louis Botha 'n aandeel aan hierdie dokument gehad het, was baie duidelik. Hy het prof. Marais versoek om 'n afvaardiging van predikante vir samesprekings saam te stel ..."⁶ Die uiteinde was dat in sommige gemeentes rebelle onder tug geplaas is en in ander gemeentes weer regeringstroepe.

Die NG Kerk het sy amptelike standpunt oor die verset in 'n predikantekonferensie en vergadering van die Raad van Kerk van 27-29 Januarie 1915 gestel. Hierdie vergadering het weer die Gereformeerde standpunt oor verset bevestig: "De conferentie wenscht in het algemeen duidelik uit te spreken dat volgens Gods Woord de Overheid van God verorden is, en dat de Kerk het daarom altijd als een christelijk plicht beskouwen en leeren moet, dat wet en orde in het staat - zowel als in het kerklijke en huislijk leven geeërbiedigd en gehandhaaft zal worden, en dat mens om het gewetens wil zich tegen de wettige overheid niet verzetten mag, anders dan om zeer gewichtige en geponde redenen."⁷

Die toepassing hiervan was dat geen tug teen lidmate wat hulle verset het, toegepas moes word nie, maar wel as hulle sedelike misstappe begaan het. Die reg tot verset is hiermee erken. In die kerklike praktyk het die eensydige optrede van kerkrade gelei tot die stigting van 'n rebellegemeente in Winburg en 'n regeringsgesinde gemeente in Potchefstroom.

7.4 DIE MYNSTAKING VAN 1922: VERSET TEEN KAPITALISTIESE UITBUITING

Die meerderheid van die 9000 mynwerkers was NG lidmate. 17000 lidmate van die NG Kerk was geraak deur die staking en 600 betrokke in die skermutselinge. Voor en tydens die staking het die NG Kerk nie standpunt ingeneem nie. "Daar is tevergeefs gewag op 'n duidelike toepassing van die beginsels van die Woord van God op die verhouding in die samelewing – soos dié tussen arbeider en werkgewer."⁸ Na die staking het die NG Kerk standpunt ingeneem in vergaderings deur sosialisme en kapitalisme af te keur; lidmate wat nie geweld gebruik het nie aan te prys en lidmate wat geweld gebruik het, te veroordeel. Die kerk het leiding geneem in die stigting van die "Christelike Suid – Afrikaanse arbeidsvereniging. Geen werklike leiding oor protes of verset is deur die kerk gegee nie- net die kerk se oortuiging dat wet en orde gehandhaaf moet word, is beklemtoon."⁹

7.5 DIE OSSEWA BRANDWAG: NASIONAAL-SOSIALISTIESE VERSET TEEN DEMOKRASIE

Die OB het parlementêre politiek verwerp en gewelddadige verset beoefen in sabotasie en enkele sluipmoorde met die hoop om 'n Afrikanerrepubliek te vestig op grond van nasionaal-sosialisme.¹⁰ Die NG Kerk het hom self hieroor in verskeie studiestukke verantwoord en duidelik teenoor nasionaal-sosialisme lidmate begelei in 'n Christelik-Clavinistiese staatkunde.¹¹ Geweld is weereens uit Gereformeerde belydenis en waardes verwerp. Hierdie leiding het gemaak dat die NG Kerk nie opgegaan het in die

⁴ Van der Walt, P.B. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk 1834 – 1866*, p.13,14.

⁵ Van der Walt, P.B. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk 1834-1866*, p.17

⁶ Van der Walt, P.B. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk 1905 – 1975*, p. 334.

⁷ Van der Walt, P.B. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk 1905 – 1975*, p. 346

⁸ Van der Walt, P.B. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk 1905 – 1975*, p. 361

⁹ Van der Walt, P.B. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk 1905 – 1975*, p 358-362

¹⁰ Giliomee, H *Die Afrikaners, 'n Biografie*, p. 393.

¹¹ Van der Walt, P.B. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk 1905 – 1975*, p.368

verdeelde van die "Duitse Christene" teenoor "Belydende Christene" soos in Duitsland nie¹², en daarom ook nie iets soos die Barmenverklaring nodig gehad het teenoor nasionaal-sosialisme nie.

7.6 DIE NG KERK EN VERSET TEEN APARTHEID

Die NG Kerk het eers in 1986, nadat die magsbasis van apartheid begin verval het, standpunt ingeneem oor die protes en verzet teen apartheid. Met "Kerk en samelewing" het die NG kerk verzet werklik aangespreek as geregverdigde optrede teen 'n owerheid:

Binnelandse verzet teen 'n bepaalde politieke bestel sou dus nie gerig word teen die staat as sodanig nie, maar teen die owerheid as verteenwoordiger van die staat op daardie bepaalde tyd. 311 "Die Gereformeerde teologie ken wel die reg tot opstand in hoogs uitsonderlike gevalle, maar kwalifiseer dit dan in dié sin dat dit op 'n ordelike wyse deur verantwoordelike persone ("mindere magistrade") gehanteer moet word en nie deur die kerk nie." 322 Weerstand teen 'n bepaalde politieke bestel is eties in beginsel slegs aanvaarbaar wanneer dit verzet teen onreg is" 323 "As allerlaaste moontlikheid van verzet teen onreg (dws nadat alle ander moontlikhede volhardend en by herhaling misluk het) kan geweldlose verzet en burgerlike ongehoorsaamheid uit die oogpunt van die etiek ten minste teoreties nie as onaanvaarbaar verwerp word nie." 328¹³

Hiermee het die NG Kerk die verzet van die anti-apartheidsbewegings in beginsel erken as moreel geregverdig – en daarmee dan ook enige toekomstige verzet teen 'n owerheid waar alle ander moontlikhede nie meer werk nie.

7.7 VERSET AS 'N MINDERHEIDSGROEP BINNE 'N SEKULÊRE STAAT

Die verandering van die staat in 1994 was vir die Christelike kerk ingrypend. Die nuwe staat is volgens die grondwet nie Christelik nie en in baie opsigte 'n sekulêre staat. Die owerheid kan en wil homself nie meer aan die geloof en waardes van die Christelike godsdiens verantwoord in sy wetgewing en regering nie. Die veronderstelling waarmee die NG Kerk nog altyd gewerk het, die van 'n Christelike owerheid en 'n Christelike gemeenskap, het verval. Met die verval van apartheid en die onderskeiding van burgerskap volgens ras en tuislande het die lidmate van die NG Kerk 'n minderheidsgroep geword sonder enige wesenlike mag in die owerheid. NG lidmate is ook op 'n sypoor gerangeer die nuwe owerheid wat homself beywer vir die herstel van regte van die meerderheid, wat as benadeelde gemeenskap gereken word teenoor NG lidmate wat as bevoorregtes gereken word. Die NG Kerk sal homself ook moet herposisioneer as 'n kerk vir 'n minderheidsgroep binne 'n veranderende gemeenskap. Enige vorm van verzet sal en moet verreken word as die optrede van 'n minderheidsgroep in 'n sekulêre gemeenskap. Daarom sal verzet hanteer moet word saam al die lede van die NG kerkfamilie en ook ander Christelike kerke.

7.8 OPSOMMEND

Opsommend kan gestel word dat: 1) die NG Kerk met die Groot Trek en met Apartheid homself misgis het met die aard en inhoud van verzet, 2) behalwe vir die optrede teen nasionaal-sosialisme die NG Kerk altyd eers ná die verzet homself daarvoor verantwoord het, 3) die NG Kerk nog elke keer uit sy belydenis (NGB 36) en die Skrif (Rom.13) geweld verwerp het, 4) die NG Kerk hom genoegsaam oor verzet uit die Gereformeerde belydenisse en die Skrif kon verantwoord het en nie nodig gehad het om uit ander kerklike belydenisse of tradisies te moes put nie en 5) die veronderstelling waarmee die NG Kerk tot 1986 gewerk het, was dat die owerheid Christelik is en in sy wetgewing Christelik wil wees.

8. DIE WANFUNKSIONERING VAN DIE SUID AFRIKAANSE OWERHEDE

Vir die opdrag van die taakspan is dit gewoon net 'n gegewe dat owerheidsinstellings van die sentrale regering tot munisipaliteite diepgaande wanfunksioneer. Die verval in openbare dienslewering op alle vlakke van die gemeenskap is 'n gegewe wat nie bewys hoef te word nie. Dit geld vir feitlik alle openbare dienste: elektrisiteitsvoorsiening, polisiëring, gesondheid, vervoer, onderwys, lisensiëring, regspleging, watervoorsiening en omgewingsbewaring.

Wat die taakspan wel wil aantoon is die aard van die wanfunksionering – dit gaan nie oor 'n gebrek aan menslike gewilligheid of hulpbronne nie. Dit gaan oor die feit dat openbare ampte en poste bekleed word sonder effektiewe aanspreeklikheid vir die lewering van openbare dienste. Die kontrole en beheer van die owerheid van straf vir swak dienslewering en onverantwoordelikheid, en die beloning vir goeie dienslewering, is besig om in baie gevalle te verskuif na beloning vir gediensdigheid aan mag en bestraffing vir mense wat magsmisbruik aanspreek.

¹² Gritsh, EW a History of Lutheranism, p. 222- 228

¹³ Algemene Sinode NG Kerk, Kerk en Samelewing 'n Getuienis van die Ned Geref Kerk, pp 53-56

Hierdie verskuiwing is besig om alle openbare instellings onder druk te plaas en in gedrang te bring: Persvryheid: die owerheid wil 'n media tribunaal instel in die plek van selfregulering van die pers; die arrestasie van verslaggewers oor onthullings van korrupsie; Eiendomsreg: die owerheid wil privaatgrondbesit nasionaliseer buite die vraag en aanbod van die vrye mark en self pryse bepaal; Die polisie en intelligensie: die gebruik van staatsinstellings om politieke opposisie te inkrimineer of te kriminaliseer; Die vervolgingsgesag: presidensiële inmenging in die regsproses.

Ons ervaar die opbou van 'n magselite wat die staatsmiddele en stukture gebruik vir hulle eie belang en nie vir openbare dienslewering nie. Hierdie verskuiwing van dienslewering na magsmisbruik maak dat verzet toenemend die laaste uitweg vir landsburgers word.

9. DIE VERHOUDING KERK EN STAAT

9.1 JESUS CHRISTUS IS DIE HERE VAN DIE KERK EN DIE WÊRELD

Gereformeerde verzet gaan oor die geloofsbelydenis dat Jesus Christus die Here is. Hy is Here van die kerk én Here van die wêreld: "Jesus Christus, die geloofwaardige getuie, die eerste wat uit die dood opgestaan het, die heerser oor die konings van die aarde." (Open 1:4) Hy het die wêreldmagte in sy hand. Hulle is en bly dienaars in sy voorsienige bestuur van die wêreldgebeure. Die vorming van gemeenskappe, state en owerhede, hulle voortgang en einde, is die magtige werking van Jesus Christus. (Open. 5:9) Gereformeerde verzet is allereers 'n geloofsdaad waarin die sigbare selfbemaagtiging van owerhede en magte nie geglo word nie en Jesus Christus se onsigbare mag om ons deur goed en kwaad in sy voorsienige sorg te hou, openbaar bely word. Jesus Christus self het die aanspraak van die owerheid op goddelikheid in die regte perspektief gestel in sy opdrag: "Gee dan aan die keiser wat aan die keiser behoort en aan God wat aan God behoort." (Matt.22:21) Die oorheersing, intimidasie, onderdrukking, verlies van werk en besigheid en die geweld waarmee ons gedwing word om te moet glo in die oppermag van owerhede, verdra ons in bereidheid tot lydsaamheid omdat ons glo God is in beheer. (Jes. 40) Daarom is verzet eerstens 'n getuigenis oor en 'n teken van die koninkryk van God. Die inkering in 'n geestelikheid waarin Jesus net Here van my eie en persoonlike lewe is, maar waarin owerhede geglo word as heersers van 'n wêreld waarin Christus afwesig is, is 'n daad van ongelooft. Dit kan nie geregverdig word as 'n Christelike aanvaarding van gehoorsaamheid aan die owerheid nie.

9.2 ONS VERBINTENIS AAN DIE EVANGELIE EN DIE WET

Gereformeerde verzet gaan oor die wyse waarop die Here ons aan die Evangelie en wet verbind. Ons word nêr deur die Evangelie as sondaars geregverdig om weer verbind te word aan die wet van die Here as die wyse waarop ons ons naaste liefhet. "Die liefde vir God bestaan dan daarin dat ons sy wet gehoorsaam" (1 Joh.5:3) Die wet waaraan die Here ons verbind tot naasteliefde is die wet waardeur Hy alle mense regeer in die gemeenskap. "Die optrede van sulke mense bewys dat die wet van God in hulle harte geskrywe staan." (Rom.2:15) Daarom moet ons alle mense volgens hierdie wet liefhê, al is hulle ook ons vyande. Daarom kan Gereformeerde verzet nooit net 'n aksie wees waarin ons na reg en geregtigheid soek nie. Die strewe na reg en geregtigheid is vir ons die wyse waarop ons ons naaste wil liefhê, ook ons vyande. Ons gedrag in verzet word deur die Gees bepaal en nie deur die onreg waarteen ons ons verzet nie. (Gal.5:25) In Gereformeerde verzet is daar 'n solidariteit met die regeerders as sondaars omdat ons self struikelend is, maar 'n strewe na reg en geregtigheid uit en tot liefde. In Gereformeerde verzet verval die polarisasie van onderdrukkers en bevryders, onregverdige en regverdige, sondaars en heiliges, vir 'n liefde waarin almal deel in dieselfde reg en geregtigheid, gelowig en ongelowig. Ons kan nie in 'n geestelikheid opgaan waarin die liefde los staan van die wet waardeur God elke mens regeer nie. 'n Geestelikheid met eie en selfgemaakte geestelike wette oor gesindhede, houdings en innighede, wat nie deel van die gemene reg oor reg en geregtigheid is nie, is 'n inkeer in 'n selfgemaakte wêreld met selfgemaakte reëls terwyl die onreg en ongeregtheid in die openbare wêreld met 'n gelatenheid aanvaar word. Liefde is altyd verzet teen onreg en ongeregtheid, maar in solidariteit met sondaars, regeerders en onderdane.

9.3 DIE KERK AS VERBONDSGEMEENSAP

Gereformeerde verzet, hetsy individueel of kollektief, geskied altyd vanuit en in verantwoording teenoor die verbondsgemeenskap. Oorheersing en onderdrukking deur owerhede is nooit 'n privaat - of persoonlike saak nie. Dit is gemeenskappe wat onderdruk word, ook die kerk as verbondsgemeenskap. Hierdie verbondsgemeenskap van die kerk is nie 'n geestelikheid los van die openbare gemeenskapinstellings soos skole, vakbonde, sakekamers en verenigings nie. Die uniekheid van die kerk as verbondsgemeenskap lê in sy verbondenheid aan God se genade en in sy gehoorsaamheid vanuit hierdie genade. Daarom kan Gereformeerde verzet net beoefen word as dit deel is van gemeenskapsverzet: as kerklike gemeenskap in en met ander openbare instellings. Die aanspreeklikheid vir en die dra van die gevolge van verzet, individueel en kollektief, moet altyd deur die verbondsgemeenskap gedra word. Gereformeerde verzet kan nooit die aksie wees van enkele begeesterde individue of groepe wat hulle

demonstratief verset sonder enige verantwoording oor hulle verset teenoor die kerklike - of openbare gemeenskap in wie se belang hulle hulle verset nie. Vir Gereformeerde verset is die deelname aan die kerklike en openbare gemeenskap 'n voorveronderstelling.

9.4 ROEPING EN ARBEID

Gereformeerde verset gaan altyd oor roepingsvervulling en arbeid. Talente en geleentheid is gawes van God. Dit word deur die geloof as gawes van God ontvang en as middele opgeneem om God te dien. Diens aan God in die Gereformeerde geloof is altyd die gewone arbeid waarmee elke mens elke dag besig is, nie net ekonomiese arbeid nie, maar al ons menslike handeling wat selfs kosmaak en huishou insluit. Ons ken geen skeiding tussen geestelike diens aan God en medemenslike diensbaarheid nie. Daarom kan ons nie in 'n geestelike berus waarin ons ons gewone daaglikse arbeid nie as diens teenoor God kan opneem nie. Gereformeerde verset teen oorheersing beteken dat ons nooit ons talente en geleentheid kan ontken, misken of versaak as 'n diensbaarheid teenoor God en ons naaste nie. Hierdie selfontkenning is 'n gediensigheid aan oorheersing deur mag waarin ons ons roeping teenoor God versaak. Dit is geen offervaardigheid teenoor God nie. Daarom kan ons wel in passiewe verset emigreer of uit openbare poste onttrek waar ons nie meer ons roeping teenoor God kan vervul nie, maar ons kan nooit van ons roeping en arbeid onttrek om daardeur die openbare diens aan God en ons medemens in wanorde te laat verval nie. Gereformeerde verset het nooit as oogmerk die ontwrigting of vernietiging van openbare dienste nie. Dit gaan oor die instandhouding van openbare dienste: voedselproduksie; veiligheid; beskerming; opvoeding; wetspleging en gesondheid.

9.5 DIE ONDERSKEID TUSSEN GESAGSTAAT EN MAGSTAAT VOLGENS DIE SKRIF

Gereformeerde verset gaan oor die gehoorsaamheid aan die gesagstaat (Rom.13:1-7) en die volharding in geloof en diens aan God onder die magstaat (Open.13:1-10.) 'n Gesagstaat word gevorm en bestaan waar 1) owerhede hulle gesag uitoefen as 'n amp waarin hulle verantwoordelik staan teenoor die gemeenskap, 2) waar hulle tot openbare diens verbind is, 3) waar hulle diens beloon en onreg bestraf deur die middele waarmee die staat beklee is. 'n Magstaat word gevorm en bestaan waar 1) regeerders nie meer onderskei tussen hulle amp en persoon nie, 2) nie verantwoordbaar staan teenoor die gemeenskap wat hulle moet dien nie en, 3) wat die middele waardeur hulle moet regeer opneem om hulle self te bevoordeel en mense wat die regeerdes se eie belange nie dien nie te bestraf.

Gereformeerde verset gaan altyd oor 'n gehoorsaamheid aan God wat meer en groter is as die wette van die owerheid: "Julle moet self besluit wat voor God reg is: om aan julle gehoorsaam te wees of aan God." (Hand 4:19) Daar kan geen ongehoorsaamheid aan God se wil en wet wees ter wille van God nie. Daarom kan ons nooit geweld en wetteloosheid opneem as 'n manier om te verset nie. Ons verset gaan oor gehoorsaamheid aan die gesagstaat wat die owerheid bedoel is om te wees, maar misken in sy wil om magstaat te wees. Gereformeerde verset gaan oor die ontwrigting en verbroekeling van die magte van owerhede wat 'n magstaat oprig, of probeer oprig, deur volharding in gehoorsaamheid aan die gesagstaat wat hulle behoort te wees. Dit is die wyse waarop die vroeë kerk die Romeinse magstaat tot 'n Christelike staat omvorm het – deur gehoorsaam te wees aan die gesag wat hulle bedoel was om uit te oefen. Dit was die wyse waarop hulle die magte van hierdie staat vernietig het: deur volhardende gehoorsaamheid aan die gesag wat hulle moes uitoefen het. *Dit is ook die wyse waarop Christene in Zimbabwe die magstaat laat ontwig en verbroekel het – deur volhardende gehoorsaamheid aan die gesag wat hulle uitoefen het.*

9.6 PROFESIE EN VERSET

Profesie in die Bybel gaan nie om toekomsvoorspelling nie. Dit gaan oor die aankondiging van die Woord van God oor wat reg en verkeerd is in 'n gegewe oomblik en oor die gevolge van sonde en gehoorsaamheid. Daarom is profesie altyd pro-aktief. Dit roep op tot koerswysiging, tot bekering, voor die voorsiene ellende. Profesie is om die konflik van reg en onreg aan die orde te stel voor die rampe wat ongehoorsaamheid tot gevolg het, intree. " *Een oomblik kondig Ek aan dat Ek 'n nasie, 'n koninkryk sal afbreek, sal uitroei, sal vernietig. Maar wanneer dié nasie hom bekeer van die boosheid waarvoor Ek hom wou straf, sien Ek af van die straf wat Ek oor hom wou bring, en die volgende oomblik kondig Ek aan dat Ek die nasie en die koninkryk sal bou en sal vestig.*"(Jer.18:7-9) Gereformeerde verset is deel van die profesie roeping van die kerk: dit stel die gemeenskap verskoningloos voor sy eie ongeregtigheid. 'n Geestelike waarin die kerk konflikloos leef binne die onreg en ongeregtigheid van die owerheid aan die een kant en terselfde tyd 'n katastrofale einde sien as deel van ons noodlot is afgodsdien. Dit ontken die veranderinge wat God bewerk op bekering deur die profetiese stem van die kerk. Waar die kerk sy profetiese verset opneem ontsluit die Woord van die Here in woord en voorbeeld in volle rykdom: heiden-nasies bekeer hulle van onreg (Jona en Ninive); onveranderlike wette kan die verbondsgemeenskap nie vernietig nie (Ester- wet van Meders en Perse); die ontbloting van die korrupsie van 'n magselite (Miga); God se beskerming teen 'n godlose amptenaar (Daniël); die illusie van mag teen die oordeel van God (Amos en Hosea); die valsheid van priesters sonder 'n profetiese stem; die sug na versetlose en kritieklose kerk (dood van Johannes die Doper en die kindermoord in Rama); die Here se profesie oor die val

van Jerusalem en die Christene wat uit die stad gevlug het voor sy val; die aankondiging van die val van die stad Rome en die Romeinse ryk in die Openbaring van Johannes en die kerk wat hom van die ryk onderskei het. As die kerk nie hierdie profetiese versetrol sal vervul nie, sal die kerk deel van die kwaad wees: " *Omdat jy hom nie gewaarsku het nie, sal hy deur sy sonde sterf en die goeie dinge wat hy gdoen het, sal nie onthou word nie, maar Ek sal van jou rekenskap eis vir sy dood.*" (Eseg.3:20)

10. GEREFORMEERDE VERSET EN DIE WETENSKAP

Verset as nie-gewelddadige aksie is 'n akademiese vakgebied wat aan universiteite wêreldwyd gedoseer word in verskeie fakulteite. Dit het niks te doen met emosionele opwelling en roekelose aanhitsing nie. Die kerk sal homself nie net deurlopend Skriftuurlik nie, maar ook wetenskaplik oor verset moet verantwoord. Sake soos die verskillende fases van verset, die dinamika van verset, die metodes van verset; mag en magverskuiwings, is alles sake wat reeds wetenskaplik verantwoord word. Ons gee een voorbeeld. Gene Sharp wys dat die metodes van verset vir elke situasie spesifiek gekies moet word om dit verantwoordelik as nie-gewelddadige verset te beoefen. Hier moet die geskiedenis en gewoontes van 'n gemeenskap verreken word; die ervaring en kennis van nie-gewelddadige verset van die deelnemers daaraan; tot watter ontbering die mense bereid is; die doelwitte van die owerheid; tot watter brutaliteit die owerheid bereid is; die ondersteuning uit die gemeenskap; die kwaliteit van die leiers van verset; die aard en omvang van onreg en griewe; die reëls van die sielkunde van die oomblik.

Daarom is dit die mening van die taakspan dat die sinodale verband hier leiding moet gee deur 'n staande taakspan saam te stel waarin verskillende persone uit verskillende vakgebiede betrek kan word om met verantwoording die kerk te bedien. Hierdie uitdaging het waarskynlik gekom om vir 'n lang ruk te bly.

11. RIGLYNE VIR DIE PRAKTYK VAN GEREFORMEERDE VERSET (GV)

- 1) GV is 'n uitdrukking van ons geloof dat Jesus Christus die Here van die wêreld is.
- 2) GV is 'n weiering om te wanhoop ten spyte van die oorheersing, intimidasie, geweld roof en moord wat deur 'n owerheid gepleeg word.
- 3) GV is altyd die soek na reg en geregtigheid vir alle mense uit liefde en nie uit wraak, eiegeregtigheid, magtelosheid of hebsug nie.
- 4) GV is nooit die soeke na eie – of groepsbelange nie, maar die soeke na die beswil van die hele gemeenskap.
- 5) GV behoort vanuit die geloofsgemeenskap beoefen word.
- 6) GV kan net in gehoorsaamheid aan die Woord van God beoefen word.
- 7) GV is 'n konsekwente uitvloeisel van 'n Geesvervulde lewe waar kwaad nooit aanvaar word as 'n normale deel van van die gemeenskap nie.
- 8) GV moet met volhardende lydsaamheid deurgevoer word.
- 9) GV het ten doel dat die owerheid weer aan sy roeping sal beantwoord om sy openbare diens te vervul.
- 10) GV word altyd beoefen met die nederige besef: ons is net diensknegte, God alleen beskik die gang van wêreldgebeure.
- 11) In GV bly ons volhardend bid vir die owerheid.
- 12) GV is nie gewelddadig nie, maar beslis in 'n vaste voorneme om kwaad te weerstaan en goed te doen.
- 13) GV is om God se bedoeling vir die wêreld steeds te bly droom: dat die wolf en die lam sal saamwei en dat nasies van hulle swaarde ploegskare sal smee en van hulle spiese snoeiskêre.
- 14) GV het ten doel dat elke Christen asook die kerklike gemeenskap in staat is om in sy wêreld sout van die aarde en lig vir die wêreld te wees om sodoende 'n skans teen onreg op te rig.

Gene Sharp se Metodes van Nie-gewelddadige Optrede met enkele voorbeelde uit elke kategorie.¹⁴

1. Nie-gewelddadige protes en oorrading

1.1 Formele verklarings 1.2 Briewe 1.3 Petisies 1.4 Simbole 1.5 Baniere 1.6 Publikasies soos pamflette en joernale 1.7 Vertoon of dra van simbole 1.8 Gebed en aanbidding 1.9 Nuwe tekens en name 1.10 Optogte 1.11 Protesbyeenkomste 1.12 Stilte 1.13 Om die rug te keer op iemand.

2. Sosiale nie-samewerking

2.1 Staking van sosiale of sport-aktiwiteite 2.2 Boikot van sosiale geleenthede 2.3 Studente staking 2.4 Sosiale ongehoorsaamheid 2.5 Onttrekking aan sosiale instellings. 2.6 Tuisbly.

3. Ekonomiese nie-samewerking

3.1 *Ekonomiese boikotte*

---

¹⁴ Sharp, G *Power and struggle*, pp xii-xvi

3.1.1 Verbruikersboikot 3.1.2 Weiering om eiendom te verhuur of te verkoop 3.1.3 Uitsluiting
3.1.4 Onttrekking van bank deposito's 3.1.5 Weiering om gelde en heffings te betaal. 3.1.6 Verbod op
handel deur 'n regering.

3.2 *Ekonomiese nie-samewerking*

Staking: Al die verskillende vorms van stakings.

4. **Metodes van politiese nie-samewerking**

4.1 Verwerping van gesag 4.2 Boikot van verkiesings 4.3 Onttrekking aan regeringsliggame 4.4
Onttrekking aan regering se opvoedkundige instansies 4.5 Weiering van samewerking met toepassings-
beamptes 4.6 Burgerlike ongehaarsaamheid aan "onwettige" wette.

5. **Metodes van nie-geweldadige ingrype**

5.1 Hongerstaking 5.2 Nie-geweldadige fisiese obstruksie 5.3 Oorlaai van fasiliteite en administratiewe
stelsels 5.4 Alternatiewe kommunikasie sisteem 5.5 Nie-geweldadige grondbesetting 5.6 Vullisstorting 5.7
Alternatiewe markte 5.8 Bekendmaking van die identiteit van geheime agente 5.9 Strewe na gevange-
neming

